

e-ISSN: 2148-0494

Dergiabant

Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 1
(Mayıs/May 2022)

Lahn Meselesinin Hadisçilere Göre Değerlendirilmesi

Evaluation of Lahn Issue According to Muḥaddiths

Hızır Yağcı

Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Asst. Prof. Dr., Tekirdağ Namık Kemal University,
Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric
Tekirdağ/Turkey

hiziryagci1@hotmail.com
orcid.org/0000-0003-3394-7797

Makale Bilgisi

Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Type: Research Article

Geliş Tarihi: 22 Şubat 2022

Date Received: 22 February 2022

Kabul Tarihi: 31 Mayıs 2022

Date Accepted: 31 May 2022

Yayın Tarihi: 31 Mayıs 2022

Date Published: 31 May 2022

Yayın Sezonu: Bahar

Publication Season: Spring

<https://doi.org/10.33931/dergiabant.1077318>

İntihal/Plagiarism

Bu makale özel bir yazılımla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned with a special software and no plagiarism was detected.

Atıf/Cite as

Yağcı, Hızır. "Lahn Meselesinin Hadisçilere Göre Değerlendirilmesi".
Dergiabant 10/1 (Mayıs 2022), 193-211.
<https://doi.org/10.33931/dergiabant.1077318>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Bolu,
14030 Turkey. All rights reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant>

Lahn Meselesinin Hadisçilere Göre Değerlendirilmesi

Öz

İlk dönemlerde sözü istikametinden başka bir yöne çekmek, şeklinde kullanılan lahn kavramı, zamanla i'raba aykırı ifadeler için kullanılmaya başlamıştır. Ancak hadis kaynaklarında verilen örneklerde i'raba aykırı ifadeler için lahn kavramı kullanıldığı gibi daha genel anlamda dilbilgisi kusurlarını kapsayacak şekilde de kullanıldığı görülmektedir. Araplar'ın farklı etnik yapıya mensup insanlarla bir arada yaşamaya başlamalarıyla yaygınlaşan lahn, genelde Arapça bilmemek ve tashîften kaynaklanmaktadır. Muhaddisler, ravide lahn bulunmamasını ravinin zabtını kuvvetlendiren bir husus olarak kabul etmekle birlikte, lahnın mevcudiyetinin ravinin adaletine zarar vermediğine hükmetmişlerdir. Bu sebeple dilbilgisi kusuru yaptığı bilinen raviler, aynı zamanda sika kabul edilmiştir. Lehçe farklılıklarından kaynaklanan değişik kullanımların lahn sayılmaması ve i'rab hatası şeklinde gerçekleştiği iddia edilen dilbilgisi kusurlarının farklı yorumlanabilmesi sebebiyle, lahn olduğu varsayılan rivayetin sadece bu nedenle zayıf veya uydurma olduğunu iddia etmek isabetli görünmemektedir. Zira dilbilgisi hatası bulunan rivayetlerin zayıf sayılmalarının başka gerekçeleri olduğu da görülmüştür. Hadiste manayı ihlal eden bir durum bulunması halinde lafızlara itibar edilemeyeceğini savunanların farazî örneklerle başvurmaları da bu düşüncemizi desteklemektedir.

Anahtar kelimeler: Hadis, Lahn, Galat, Sehv, Tashîf.

Evaluation of Lahn Issue According to Muḥaddiths

Abstract

Lahn which became widespread with the Arabs starting to live together with people from different ethnic origins, usually stems from not knowing Arabic and taṣḥîf. The concept of lahn, which was initially used as "taking the word in a different direction", started to be used for expressions contrary to i'rāb over time. In the examples given in the ḥadīth sources, it is seen that the concept of lahn is used for expressions contrary to i'rāb, it is also used to cover grammatical errors in a general sense. Although muḥaddiths accepted the absence of lahn in the narrator as an issue that strengthens the narrator's dhabt, they ruled that the presence of lahn does not harm the narrator's justice. For this reason, even if there is a grammatical defect in the narrations of a narrator, the narrator is accepted as thiqa (reliable). It does not seem appropriate to claim that the narration assumed to be lahn is weak or fabricated just for this reason, since different uses arising from dialect differences are not counted as lahn and grammatical defects claimed to have occurred as i'rāb errors can be interpreted differently. Because, it has been seen that there are other reasons why the narrations with grammatical errors are considered weak. In addition, it has also been determined that those who argue that the words cannot be respected if there is a situation in the ḥadīth that violates the meaning, they also resorted to hypothetical examples.

Keywords: Ḥadīth, Lahn, Ghalat, Sahw, Taṣḥîf.

Giriş

Arapça'da zıt anlam taşıyan sözcüklerden biri olan lahn kelimesi,¹ sözlükte yanlış,² doğru,³ lehçe,⁴ nahiv,⁵ kıvrak zekâ,⁶ konuşma tarzı, üslup,⁷ ses, name, terennüm,⁸ tevriye, ta'rîz⁹ ve gramer hatası¹⁰ anlamlarına gelmektedir. Lahn kavramı, ilk dönemlerde sözü istikametinden başka bir yöne çekmek, şeklinde tanımlanırken zamanla i'raba aykırı ifadeler için kullanılmaya başlamıştır.¹¹ Ancak hadis kaynaklarında verilen örneklerde i'raba aykırı ifadeler için lahn kavramı kullanıldığı gibi¹² daha genel anlamda dilbilgisi kusurlarını kapsayacak şekilde de lahn kavramının kullanıldığı görülmektedir.¹³ Bu sebeple seslerde, kelimelerde, cümle yapısında, i'rab hareketlerinde veya anlamda fasih Arapça'ya aykırı rivayette bulunmak lahn kapsamında değerlendirilmiştir. İbn Abbas'ın (öl. 68/688) da lahni, sözü yerli yerinde kullanmamak anlamında kullandığı anlaşılmaktadır. Ebü'l-Âliye er-Riyâhî'nin (öl. 90/709) şöyle dediği nakledilmiştir: "İbn Abbas ile birlikte Kâbe'yi tavaf ediyordum. Elimden tutuyor ve bana lahni/hatalı söz söylememeyi öğretiyor ve diyordu ki: Ey Ebü'l-Âliye! Namazdan (çıktınız mı anlamında) اِنْصَرَ فَنَّمْ / "Yüz çevirdiniz mi?" deme. Bunun yerine قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ / "Namazı kıldınız mı?"¹⁴ de. Çünkü Allah (c.c.): اِنْصَرَفُوا صَرَفَ اللّٰهِ قُلُوْبُهُمْ / "Onlar sıvışıp giderler. Allah da onların kalplerini ters çevirmiştir"¹⁵ buyurmaktadır.¹⁶ Bazı farklı anlamlar ihtiva etmelerine rağmen¹⁷ galat, hata, vehm ve sehv kelimeleri de lahn anlamında kullanılmıştır.¹⁸

¹ İbnü'l-Esîr, Mecdüddin, *en-Nihâye fî ğarîbi'l-ħadîs ve'l-eşer*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî&Mahmûd Muhammedet-Tanâhî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979), 4/241.

² Ebü Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Ġarîbü'l-ħadîs*, thk. Muhammed Abdülmuîd Han (Haydarâbâd: Matbaâtü Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1964), 2/233.

³ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luĝa ve şîhâhu'l-'Arabîyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-Melâyin, 1987), 6/2194.

⁴ Hattâbî, Ebü Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî, *Ġarîbü'l-ħadîs*, thk. Abdülkerîm İbrâhîm el-Azbâvî (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1982), 2/540.

⁵ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, 4/241.

⁶ Hattâbî, *Ġarîbü'l-ħadîs*, 2/540; Cevherî, *Tâcü'l-luĝa*, 6/2194.

⁷ Kâsım b. Sellâm, *Ġarîbü'l-ħadîs*, 2/233; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luĝa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (b.y: Dârü'l-Fikr, 1979), 5/239.

⁸ Hattâbî, *Ġarîbü'l-ħadîs*, 2/540.

⁹ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, 4/241.

¹⁰ Hattâbî, *Ġarîbü'l-ħadîs*, 2/538.

¹¹ İbnDüreyd, *Cemheretü'l-luĝa*, thk. Remzî Münîr Ba'lebekkî (Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-Melâyin, 1987), 1/570; Ebü Hilâl el-Askerî, *el-Furûku'l-luĝaviyye*, thk. Muhammed İbrâhîm Selîm (Kahire: Dârü'l-İlm ve's-Sekâfeti, 1997), 55.

¹² Radyüüddin es-Sagânî, *el-Mevzû'ât*, thk. Necm Abdurrahman Halef (Dimaşk: Dârü'l-Me'mûnli't-Türâs, 1985), 38; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Dârü'l-Hadis, 1995), 5/72.

¹³ Bk. İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, *Şiyânetü Şahîhi Müslim mine'l-ihlâlîve'l-ĝalağ ve himâyetühû mine'l-işkâtiye's-sakağ*, thk. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1988), 197; Sehâvî, *el-Mağâsîdü'l-ħasene fî beyânikeşîrinmine'l-eħâdişi'l-müştehire'ale'l-elsine*, thk. Muhammed Osman el-Huğt (Beyrut: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 1985), 720; Alî el-Kârî, *el-Maşnû' fî ma'rifeti'l-ħadîsi'l-mevzû'*, thk. Abdülfettâh Ebü Gudde (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1978), 206.

¹⁴ el-Cum'a 62/10.

¹⁵ et-Tövbe 9/127.

¹⁶ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*, thk. Ebü Abdurrahmân Mukbil b. Hâdî el-Vâdî'î (Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1997), 2/400.

¹⁷ Askerî, *el-Furûku'l-luĝaviyye*, 55.

¹⁸ Hatice bnt. Osmân, b. Muallim Yûsuf el-Abbâsî, *İşkâliyyetü'l-lahni fî rivâyeti'l-ħadîsi'n-nebevî's-şerîf* (Mekke: Cami'atü'l-Ümmü'l-Kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 13-15.

Câhiliye döneminde mevcut olmadığı iddia edilen lahn, Kur'an'dakil kusuru anlamında kullanılmamıştır.¹⁹ Hz. Peygamber'in hatalı konuşan bir kişi hakkında *أُرْشِدُوا أَحَاكُمْ* / *فَاتَّهَ قَدْ ضَلَّ* / "Kardeşinizi irşad edin, çünkü o yanıldı"²⁰ buyurması, asr-ı saâdetten itibaren dil hatalarının az ya da çok mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Ondandır nakledilen *أَنَا مِنْ قُرَيْشٍ* ، *وَنَشَأْتُ فِي بَنِي سَعْدِ ، فَأَتَى لِي اللَّحْنُ يَافِرِي*!"²¹ ifadelerinden lahn kavramının, dil kusuru anlamında kullanıldığını göstermektedir. Hz. Ebû Bekir'in (öl. 13/634) *لَا أَنْ أَفْرَأَ فَاسْقَطَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَفْرَأَ فَالْحَنْ* (Kur'an) okurken atlamak, benim için okuyup lahn yapmaktan daha sevimlidir"²² şeklindeki ifadeleri de bu dönemde lahnın dil kusuru anlamında kullanıldığını desteklemektedir. Aynı döneme ait bazı lahn örneklerinden de bahsetmek mümkündür. Hz. Ömer (öl. 23/644) atış eğitimi yapan bir grubu yaptıkları başarısız atışlardan dolayı uyarınca onlar, henüz eğitim aşamasında olduklarını ifade etmek için *إِنَّا قَوْمٌ مُتَعَلِّمُونَ* yerine, *إِنَّا قَوْمٌ مُتَعَلِّمِينَ* şeklinde i'rab hatası yaparak yanlış bir ifade kullanmışlardır. Bundan rahatsız olan Hz. Ömer, *وَاللَّهِ لَخَطَأَكُمْ فِي كَلَامِكُمْ* / "Vallahi! Sözlerinizdeki hatanız, atışlarınızdaki hatanızdan daha ağırdır"²³ şeklindeki sözleriyle onlara dili iyi kullanmalarına yönelik ikazda bulunmuştur. Hatta Ebû Mûsâ el-Eş'arî (öl. 42/662-63) Basra valisi iken kendisine *مِنْ أَبِي مُوسَى* şeklinde başlayan²⁴ bir mektup gönderince Hz. Ömer, ona kâtibini cezalandırmasını ve görevden almasına yönelik bir talimat göndermiştir.²⁵ Bu örneklerin mevcudiyetinden az da olsa İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren dil kusurlarına rastlanmaktadır. Benzer hataların Câhiliye döneminde de mevcut olmasını kaçınılmaz görenler olsa da bunu ortaya koyacak örnekler yer vermemişlerdir. Özellikle fetihler neticesinde Araplar'ın farklı milletlerle bir arada yaşamaya başlaması neticesinde gramer yanlışları ve konuşma hataları yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Ancak lahni yalnızca yabancı unsurlara bağlamak isabetli bir düşünce değildir. Çünkü lahn, Araplarda da görülen bir durumdur. Hatta zamanla halkın yanı sıra Velîd b. Abdülmelik b. Mervân (öl. 96/715) gibi halifelerin yaptıkları dil hatalarına rastlamak mümkün hale gelmiştir. Kendisine damadını şikâyet eden bir adama, *مَنْ خَتَّنَكَ؟* / "Damadın kim?" demesi gerekirken, *مَنْ خَتَّنَكَ؟* / "Seni kim sünnet etti?"²⁶ şeklinde hatalı bir ifade kullanan Velîd b. Abdülmelik, kayıtlara geçen lahn örneklerinden birini yapmıştır.

1. Hadis Ehline Göre Lahnın Ortaya Çıkış Sebepleri

Hadisçilere göre lahn, pelteklik ve hadis hocasının hızlı okumasından dolayı hadis talebesinin lafızları tam anlamamasından kaynaklanan ikincil derece sebepler dışında temelde Arapça bilmemek ve tashîften kaynaklanmaktadır. Bu sebeple ehl-i hadis Arap olan

¹⁹ Bk. Muhammed 47/30.

²⁰ İbn Cinnî, *el-Hasâ'îş*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1952-1956), 2/8.

²¹ Ebü't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibü'n-naḥviyyîn*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (Kahire: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2009), 19.

²² Lugavî, *Merâtibü'n-naḥviyyîn*, 19.

²³ Ebü'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *el-İzâh fî 'ileli'n-naḥv*, thk. Mâzin el-Mübârek (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1986), 96.

²⁴ Doğrusu *مِنْ أَبِي مُوسَى* olması gerekirdi.

²⁵ Ebû Ca'fer en-Nehhâs, *Umdetü'l-küttâb*, thk. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2004), 337.

²⁶ *Câhiz, el-Mehâsinve'l-azdâd* (Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2002), 25.

olmayan ayırımı yapmaksızın ravilerin lahndan korunacak kadar Arapça bilmelerini teşvik etmişlerdir. Çünkü hadis kitaplarında nakledilen bilgiler, lahnın Arap olanlarla olmayanlar arasında aynı oranda kaynaklandığını göstermektedir.²⁷Bu nedenle muhaddisler, ilk dönemler itibarı ile Arapça bilmekten kastettikleri, nahiv ilmini öğrenmeyi hadis usûlü ve ıstılahlarını öğrenmeden önce hadis talebesi için elzem görmüşlerdir. Bu gerçekliği ifade eden bir olayı Vekî' b. Cerrâh (öl. 197/812) şöyle anlatıyor: “Hadis dinlemek için A'meş'e gittim. Galiba bir hata yaptım da bana, ey Ebâ Süfyân! Senin için hadis öğrenmekten daha öncelikli olan şeyi terk etmişsin, dedi. Ben ey Ebâ Muhammed! Benim için hadisten daha öncelikli olan şey nedir? dedim. Nahiv, dedi ve bana önce nahiv öğretti, sonra da hadis imlâ ettirdi.²⁸ Bununla birlikte hadis âlimleri, Arapça bilmeyi, ravinin rivayetinin kabul veya reddedilme sebeplerinden biri olarak görmemişler, ancak hadis ilmine talip olan kişi ile hadis ravisi arasında ayırım yapmışlardır. Çünkü her ilmin kendine özel yöntemi olduğu gibi hadis ilminin de kendine has ıstılahları, usûlü ve bir takım kaideleri vardır. Hadis ilmine talip olan kimsenin hadisi doğru anlamak ve sahihini sakiminden ayırmak için bu temel bilgilere ihtiyacı vardır. Bu sebeple hadis talebesinin lahndan/dilbilgisi kurallarına aykırı ifadelerden sakınabilecek kadar Arapça bilmesi vacip görülmüştür.²⁹ Ravi ise hadisi senediyle birlikte Resûlüllah'tan (s.a.v.) nakleden kişidir. Muhaddisler, ravinin rivayetinin geçerli olabilmesi için biri adalet diğeri zapt olmak üzere iki temel şart koşmuşlardır. Adaleti Resûlüllah (s.a.v.) hakkında yalan söylemekten, zaptı ise Allah resûlüne ait olmayan sözleri hadislerle karıştırmaktan onu korumuş olacaktır. Bu sebeple muhaddisler, ravileri Arapça öğrenmeye teşvik etmekle yetinmişler ve onları lahndan sakındırmışlardır. Hatta Resûlüllah'tan (s.a.v.) lahn meydana gelmeyeceğinden böyle bir yanılığa düşenin, “Kim bile bile bana yalan isnad ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın”³⁰ hadisinin kapsamına girme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklarına dair ikazlarda bulunmuşlardır. Hata ve yanılığın insan için kaçınılmaz bir durum olmakla birlikte, hadis rivayetinde lahnın artması, ravinin zaptını olumsuz etkileyerek cerhine sebep olan “vehm”³¹ ve “sûü'l-hıfz”³² ile itham edilmesine ve zayıf durumuna düşmesine sebep olarak görülmüştür.

Lahnın ortaya çıkışının sebeplerinden biri olan tashîf, İbn Hacer'e (öl. 852/1449) kadar hadisin senedinde veya metninde nokta, hareke veya harf değişikliği yapılması, şeklinde anlaşılmıştır. İbn Hacer ve ondan sonraki muhaddislerin çoğu ona uyararak hadiste nokta hatasını tashîf, hareke ve harf hatasını ise tahrif olarak tanımlamışlardır.³³ Hadisin

²⁷ Hatice bnt. Osmân, *İşkâliyyetü'l-lahni fi rivâyeti'l-hadîs*, 42-43.

²⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-aḥlâkı'r-râvi ve âdâbi's-sâmi'*, thk. Mahmûd et-Tahhân (Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, ts.), 2/26.

²⁹ Hattâbî, *Ġarîbü'l-hadîs*, 1/53; İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, *Ma'rifetüenva'i'ulûmü'l-hadîs*, thk. Abdülatîf el-Hümeym&MâhirYâsin el-Fahl (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 326.

³⁰ Müslim, “Mukaddime”, 2/3; Hatice bnt. Osmân, *İşkâliyyetü'l-lahni fi rivâyeti'l-hadîs*, 43-44.

³¹ Ravinin, hadisi çoğu kez tereddütlü bir şekilde rivayet etmesine denir bk. Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: Hadisevi, 2006), 331.

³² Ravinin, hadis rivayetinde yanlışları doğrularından fazla olacak kadar hafızasının bozuk olması anlamına gelen bir hadis terimidir bk. Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 293.

³³ İbn Hacer, tanım olarak tashîf ile tahrifin arasını ayırsa da gerek Buharî şerhinde gerek diğere eserlerinde, böyle bir ayırma gitmemiş nokta, hareke veya harf değişikliklerinin hepsini tashîf kavramı altında değerlendirmiştir bk. Kadir Paksoy, “Hadiste tashîf -Lafız ve Anlam Hataları-”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4/4 (Aralık 2004), 99. Mehmet Efendioğlu, İbn Hacer'in eserlerinde yaptığı tanıma bağlı kalmayışını, eserlerinin birçoğunu kaleme aldıktan sonra böyle bir ayırım yapma ihtiyacı

senesindeki tashîf metindeki tashîften daha yaygındır. Kelimenin öncesinden veya sonrasında hareketle ya da kıyas yaparak böyle bir lahni tespit etmek mümkün olmadığı için metindeki tashîften daha zararlı görülmüştür. Hadislerin senesindeki tashîf daha çok isimlerde görülür ve bunların lahn ile ilgisi yoktur. Hadis metinlerinde meydana gelen tashîf, sarf ve nahivle ilgili olduğundan lahnın kapsamına girmektedir.³⁴Resûlullah'ın (s.a.v.) cuma gününde gusül abdesti almaktan hoşlanması ile ilgili rivayet metinde gerçekleşen tashîf örneklerinden biridir. *أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسْتَجِبُ الْغُسْلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ* /“Nebi (s.a.v) cuma günü yıkanmaktan hoşlanırdı”, şeklindeki rivayet *أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسْتَجِبُ الْغُسْلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ* /“Nebi (s.a.v) cuma günü bal yemeyi severdi”,³⁵ şeklinde değiştirilerek tashîf yapılmıştır. Tashîf, çoğunlukla hadis hocasından semâ etmeden veya ona arz etmeden doğrudan sahifelerden rivayet edenlerden kaynaklanmıştır. Muhaddisler, bu kişilere sahâfi adını vererek onlardan hadis rivayet etmekten sakındırmışlar, tashîfleri tespit etmeye çalışmışlar ve bu hataları yapan raviler hakkında uyarıcı bilgiler vermişlerdir. Yaptığı tashîflerle maruf ravilerden biri de İbn Lehîa'dır (öl. 174/790). Müslim, onun yaptığı bir tashîfi şu şekilde nakletmiştir. *أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اخْتَجَرَ فِي الْمَسْجِدِ* /“Nebi (s.a.v) mescidde bir hücre/oda edinmişti”³⁶ rivayetini İbn Lehîa, *أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اخْتَجَرَ فِي الْمَسْجِدِ* /“Nebi (s.a.v) mescidde hacamat yaptırdı” şeklinde rivayet etmiştir. İbn Lehîa bu rivayeti Mûsâ b. Ukbe'nin (öl. 141/758) kitabından semâ etmeden aldığı için tashîf yapmıştır. ³⁷Arap alfabesindeki bazı harflerin benzerliği de tashîfe yol açan sebeplerden biridir. Hz. Peygamber'in kuşu ölen bir çocuğa, *يَا أَبَا عُمَيْرٍ، مَا فَعَلَ النَّعِيرُ؟* /“Ey Ebû Umeyr serçe ne oldu?”³⁸ şeklindeki ifadelerini, Mahmiş adında birisinin *يَا أَبَا عُمَيْرٍ، مَا فَعَلَ الْبَعِيرُ؟* /“Ey Ebû Umeyr deve ne oldu?” şeklinde rivayet etmesi Arap alfabesinin benzerliğinden kaynaklanan bir tashîf çeşidi olarak görülmektedir.³⁹

Hadislerin işitildiği şekilde sonraki nesillere aktarılabilmesi için çaba sarf eden muhaddisler, öncelikle hadisleri senetleri ile birlikte ezberlemiş ve rical tenkidine önem vermişlerdir. Çünkü metnin doğruluğu, metni nakledenin güvenilir olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu sebeple rical ilminin temellerini atmışlar ve bu konuda gayretli çalışmalar yapmışlardır. Ravileri çeşitli yönleriyle tanımak, rivayetleri nasıl, hangi metotla öğrendiklerini ve hafızalarının sağlam olup olmadığını tespit etmek için ciddi uğraşlar vermişlerdir. Yazılı eserlerin aktarılmasında hataya düşülmemesi için bir takım ölçüler

hissetmesine bağlamaktadır bk. Mehmet Efendioğlu, “Musahhaf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/229-230. Ancak İbn Hacer, bu kavramların tanımlarını yaptığı *Nüzhetü'n-nazar fi tavâzîhi Nuḥbeti'l-fiker* adlı eserini 1415 yılında, *Fetḥu'l-bârî*'yi ise 1438 yılında tamamlamıştır. Hatta ömrünün sonuna kadar bu eserine çeşitli ilavelerde bulunmuştur. Eserin nüshaları arasındaki farkların en önemli sebebi de budur.

³⁴ Hatice bnt. Osmân, *İşkâliyyetü'l-lahni fi rivâyeti'l-ḥadîs*, 45-47; Tashîfle ilgili ayrıntılı bilgi ve örnekler için bk. Süleyman Doğanay, *Hadis Rivayetinde Râvi Tasarrufları ve Doğurduğu Problemler* (İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009), 29-94.

³⁵ Askerî, Hasan b. Abdullah, *Taşhîfâtü'l-muhaddisîn*, thk. Mahmûd Ahmed (Kahire: el-Matbaâtü'l-Arabiyye'l-Hadîse, 1982), 1/362.

³⁶ Buhârî, “Edeb”, 75; Müslim, “Müsâfirîn”, 213.

³⁷ Müslim, *Kitâbü't-Temyîz*, thk. Abdülkâdir Mustafa el-Muhammedî (Dammâm: Dâru İbn Hazm, 2009), 124-125.

³⁸ Buhârî, “Edeb”, 81; Müslim, “Âdâb”, 30; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 77.

³⁹ Hâkim en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü'ulûmi'l-ḥadîs*, thk. Seyyid Muazzam Hüseyin (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1977), 146.

koyan muhaddisler,⁴⁰ kitaptan rivayette bulunmayı, hocanın asıl nüshasıyla karşılaştırma şartıyla caiz görmüşlerdir. Urve b. Zübeyr'in (öl. 94/713) oğlu Hişam'a (öl. 146/763) yazdıklarını karşılaştırıp karşılaştırmadığını sormuş, Hişam, karşılaştırmadığını söyleyince, Urve, o halde yazmamışsın⁴¹ demesi, bu konuda gösterdikleri titizliği ortaya koymaktadır. Hadisçiler, telif ettikleri eserlerini dönemin âlimlerine takdim ederek onların görüşlerini almışlar ve hatalarının tashih edilmesini istemişlerdir. Mâlik b. Enes (öl. 179/795) *el-Muvaţta'* adlı eserini Medineli yetmiş fakihe sunarak onların görüşlerini almıştır.⁴² Buhârî ve Müslim de aynı geleneği sürdürerek eserlerini telif ettikten sonra dönemin ünlü hadisçilerine sunmuşlardır.⁴³ Mana ile rivayeti belli şartlarla caiz gören muhaddislerin, hadis lafızlarının mümkün olduğu kadar doğru bir şekilde nakledilmesi için titizlik gösterdikleri görülmektedir.

Muhaddislerin bu titizliğine rağmen hadislerde dilbilgisi kusuru yapılmış mıdır? sorusuna cevap bulmak zor değildir. Zira hadis kitaplarında anlatılanlar hadis rivayetinde lahnın mevcut olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Kaynaklarda bir hadiste i'rab hatası varsa ne yapılması gerektiğine dair tartışmaların yapılmış olması, bazı raviler hakkında *كان يلحن* / "Bazen lahn yapardı", *كثير اللحن* / "Çok hatalı" veya *فاحش اللحن* / "Aşırı hatalı" gibi ifadeler kullanılması lahnın mevcudiyetini destekleyen hususlardandır. Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir (öl. 107/725 [?]),⁴⁴ Nâfi' Mevlâ İbn Ömer (öl. 117/735),⁴⁵ İyâs b. Muâviye (ö. 122/740 [?]), Sâbit el-Bünânî (öl. 127/744), Evzâî (öl. 157/774) ve Hüseyim b. Beşîr (öl. 183/799) gibi birçok muhaddisin lahn yaptıkları nakledilmiştir.⁴⁶ Hatta ravilerin yaptıkları dil kusurlarını anlatan anekdotlar mevcuttur. Abbâs⁴⁷ b. Muğîre b. Abdurrahman'ın anlattığına göre, Abdülazîz b. Muhammed ed-Derâverdî (öl. 187/803), bir grup hadis talebesiyle birlikte bir kitabı babasına arz etmek için gelmişlerdi. Öğrenciler adına kitabı Derâverdî okumaya başlamıştı. Dili kötü kullanıp, i'rab hataları yapınca babası ona, yazıklar olsun! Bu ilme talip olmadan dilini düzeltseydin senin için daha iyi olurdu,⁴⁸ diyerek dili iyi kullanamayan Derâverdî'yi uyarmıştır. Ancak bu kişiler aynı zamanda sika, hüccet ve sadûk gibi ta'dil lafızlarıyla nitelenmişlerdir. Zira muhaddisler, ravide lahn bulunmamasını ravinin zabtını kuvvetlendiren bir husus olarak kabul etseler de lahnın ravinin adaletine zarar vermediğine hükmetmişlerdir. Nesâî'nin (öl. 303/915) lahnın

⁴⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 294-316.

⁴¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ma'rifetiusûlîlmi'r-rivâye*, thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl (Dammâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 2011), 1/492.

⁴² Zürkânî, Muhammed b. Abdilbâkî, *Şerhu'z-Zürkânî 'ala Muvaţta'î'l-İmâm Mâlik*, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd (Kahire: Mektebetü's-Sekâfetü'd-Diniyye, 2003), 1/62.

⁴³ İbn Hacer, el-Askalânî, *Hedyü's-sârî*, thk. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz & Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1998), 656.

⁴⁴ Mûsâ Şâhîn Lâşîn, *Fethü'l-mün'imşerhiŞahîhi Müslim* (Kahire: Dâru's-Şürûk, 2002), 3/192.

⁴⁵ Fars veya Berberî asıllı olması dil hatası yapmasının sebebi olabileceği gibi hadislerdeki gramer hatalarını düzeltmeyi doğru bulmamasından dolayı da lahn yapmakla nitelenmiş olabilir.

⁴⁶ İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd li mâ fi'l-Muvaţta' mine'l-me'ânive'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî & Muhammed Abdülkebîr el-Bekrî (Fas: Vizâretü'l-Evkâfve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1967), 13/236.

⁴⁷ İbn Abdülber, Abbâs yerine, Ayyâş olarak nakletmiştir bk. *Câmi'u beyâni'l-ilm ve fazlihî*, thk. Ebü'l-Eşbâl ez-Züheyri (Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1994), 1/353.

⁴⁸ Halîlî, Ebü Ya'lâ, *el-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'î'l-hadîs*, thk. Muhammed Saîd b. Ömer İdrîs (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1989), 1/302.

hadisçiler tarafından ayıplanmadığı⁴⁹ şeklindeki değerlendirmesi de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Zira bu ayıplanmama lahnın manayı değiştirmedeği durumlarda geçerlidir. Ayrıca hadis ilimlerine dair yazılan eserlerde lahn ve ona karşı yapılan uyarılar hakkında bir başlık açmayan bir kitaba rastlamak neredeyse imkânsızdır. Her ne kadar manayı bozmayacak kadar lahnı hadisçiler kınamasa da hadis külliyyatının tamamı dikkate alındığında lahnın önemli bir yekûn tutmadığı da bilinmektedir. Hatta bu hataların, nahiv kaynaklı değil, daha ziyade sarf kaynaklı olduğu ifade edilerek hadislerin nahiv ilminde istişhadını doğru bulmayanların gerekçelerinin isabetli olmadığı da iddia edilmiştir.⁵⁰ Ancak gerçek şu ki, mana ile rivayetin sebep olduğu lahn gibi çeşitli nedenlerle hadislerin lafızlarında meydana gelen değişiklikler nedeniyle özellikle ilk dönem nahiv âlimleri tarafından hadisle istişhada yeterince yer verilmemiştir. Bu sebeple, İslamî ilimlerde delil olması yönüyle Kur’ân’dan sonra ikinci kaynak niteliği taşıyan hadisler, Arap dili kurallarının belirlenmesinde aynı seviyede delil olarak benimsenmemiştir. Bütün bunlar hadis rivayetinde lahnın mevcudiyetini ortaya koyan bulgular olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Lahnın Düzeltilip Düzeltilemeyeceği Konusunda Hadisçilerin Görüşleri

Hadislerdeki dilbilgisi kusurlarının düzeltilip düzeltilemeyeceği konusunda çeşitli görüşler ileri süren muhaddisler, lahn bulunan rivayetin nasıl okunacağına dair de bazı açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu konudaki görüşleri birkaç başlık altında özetlemek mümkündür.

1. Hadislerin Hz. Peygamber’den duyulduğu lafızlarla rivayet edilmesini zaruri gören ve ravilerin yaptığı lahn/dilbilgisi kusurlarının düzeltilmesini doğru bulmayanlar: Bu görüşü benimseyenler, Hz. Peygamber’in, “Benim sözümü işiten, onu anlayıp ezberleyen ve işittiği gibi nakleden kimsenin Allah yüzünü ak etsin!”⁵¹ hadisiyle, bu konudaki uygulamalarını düşüncelerine dayanak olarak göstermişlerdir. Allah resûlü Berâ b. Âzib’e, “Yatağına girmek istediğinde namaz abdesti gibi abdest al! Sonra sağ tarafın üzere yat ve de ki: Allah’ım! Yüzümü Sana çevirdim. İşlerimi Sana havale ettim. Sırtımı Sana dayadım. Gazabından korkuyor ve rahmetini umuyorum. Sana karşı, yine Senden başka ne bir kurtarıcı vardır, ne de bir sığınak! İndirdiğin kitaba ve gönderdiğin Nebî’ne iman ettim. Şayet bu duayı yaparak ölürsen, fitrat üzere ölmüş olursun, son sözlerin bunlar olsun. Berâ b. Âzib şöyle devam etmişti: Ben kendi kendime bu sözleri bir kez daha tekrarlayayım, dedim ve ‘Göndermiş olduğun Resûlüne..’ şeklinde okuyunca Resûlullah (s.a.v.), “Hayır! Göndermiş olduğun Nebî’ne..” buyurarak⁵² النبى/Nebî kelimesi yerine, الرسول/kelimesinin kullanılmasını doğru bulmamıştır. Aynı titizliği sahabeden de gösterenler olmuştur. İbn Ubeyd’in anlattığına göre, babası Hz. Peygamber’den şöyle bir rivayet nakletmişti: “Kıyamet günü münafık iki koyun ağılı arasında kalan koyun gibidir. Birinin yanına gelse toslanır, diğerinin yanına gitse yine toslanır.” Orada bulunan Abdullah b. Ömer, ‘Yalan söyledin’ dedi.

⁴⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 1/418.

⁵⁰ Hatice bnt. Osmân, *İşkâliyyetü’l-lahni fi rivâyeti’l-hadîs*, 32-36; Mülf b. Hasan eş-Şehrî, *Lahnu’r-ruvât ve eşeruhu fi rivâyeti’l-hadîs* (Mısır: Dârü’l-Muhaddisîn, 2008), 126-128.

⁵¹ Tirmizî, “İlim”, 7; Ebû Dâvûd, “İlim”, 10.

⁵² Ebû Dâvûd, “Edeb”, 107.

Meclistekiler babam hakkında iyi şeyler söyleyince İbn Ömer: Arkadaşımızın söylediğinizden farklı biri olduğunu düşünmüyorum, ancak Hz. Peygamber'in bu sözü söylediğine bende tanık oldum. Resûlullah (s.a.v.), "İki koyun sürüsü arasında kalan koyun sürüsü gibidir" buyurmuştu, dedi. Babam ikisi de aynı anlama geliyor deyince, İbn Ömer, 'Ben öyle işittim' karşılığını vererek⁵³ hadiste geçen lafızların birebir aktarılmasına itiraz etmiştir. Tâbiünden Ebû Ma'mer Abdullah b. Sahbere (öl. 64/684), Kâsım b. Muhammed (öl. 107/726), İbn Sîrîn (öl. 110/728), Reca' b. Hayve (öl. 112/731) ve İbn Ömer'in azatlısı Nafi' (öl. 117/735) naklettikleri rivayetlerde dil kusuru bulunsa bile aynı lafızla rivayet etmişlerdir. Ziyâd b. Hayseme gibi bazıları da naklettiği rivayette bulunan dilbilgisi kusurunu belirtmişlerdir. Ziyâd, Hz. Peygamber'den kendisine ulaşan bir haberi aktarırken hadiste bulunan dilbilgisi kusurunun farkında olduğunu, ancak rivayet edenden duyduğu gibi naklettiğini belirtmiştir.⁵⁴ Bu durum lahnın sonraki nesillere aktarılmasında ashâb-ı ahrafun⁵⁵ etkisini ortaya koymaktadır.

2. Lahn bulunan rivayetin düzeltilmesini doğru bulmamanın yanı sıra böyle bir rivayetin herhangi bir şekilde nakledilmesini de uygun görmeyenler: Bu görüşü İbn Abdüsselâm (öl. 660/1262) tercih etmiştir. Hz. Peygamber'den nakledilen hadislerin çoğunu terk etmek anlamına gelse de o, hatalı ve hatası düzeltilmiş rivayetlerin terk edilmesi gerektiği düşüncesindedir. Bu düşünceyi daha önce herhangi bir kişiden duymadığını belirten İbn Dakîkul'îd (öl. 702/1302), hocası İbn Abdüsselâm'ın bu konudaki düşüncesini şu şekilde gerekçelendirdiğini belirtmiştir. Hatalı olan rivayeti düzeltip nakledemez, çünkü hocasından öyle duymamıştır. Düzeltmeden de nakledemez, zira Hz. Peygamber o hatalı ifadeyi kullanmamıştır.⁵⁶

3. Lahnın/dilbilgisi kusurunun düzeltilmesi gerektiğini savunanlar: Şa'bî (öl. 104/722), Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir, Atâ b. Ebû Rebâh (öl. 114/732), A'meş (öl. 148/765), Evzâî (öl. 157/774), Abdullâh b. Mübârek (öl. 181/797), Yahyâ b. Maîn (öl. 233/848), Ali b. Medînî (öl. 234/848-49), Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) gibi tabiîn âlimleri ve muhaddislerin çoğu, Hz. Peygamber'in أَنَا أَفْصَحُ الْعَرَبِ / "Ben Arapların en fasihiyim"⁵⁷ ifadelerini de gerekçe göstererek Allah resûlünden lahnın hasıl olmayacağını savunmuşlardır. Huzeyfe b. Yemân'ın (öl. 36/656) Arapların dillerinin fesahatine dikkat çekip kendilerinden lahn kusuru meydana gelmeyeceğine yönelik ifadelerinden⁵⁸ sahâbeden de böyle bir hata sadır olmayacağını ifade etmişlerdir. Bu sebeple Resûlullah'a (s.a.v.) lahn isnad etmenin "Söylemediğim bir sözü kim bile bana isnad ederse cehennemdeki yerine hazırlansın"⁵⁹ hadisinin kapsamına gireceğinden, hadislerdeki lahnın

⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 9/262.

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, 9/327.

⁵⁵ Hadislerin Hz. Peygamber'den duyulduğu gibi rivayet edilmesini ve hatalı da olsa hiçbir lafız değişikliği yapılmaması gerektiğini savunanlar hakkında kullanılan bir hadis ıstılahıdır bk. Abdullah Aydınlı, "Ashâb-ı ahraf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/465.

⁵⁶ İbn Dakîkul'îd, *el-İktirâh fi beyâni'l-İştihâh* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 43-44.

⁵⁷ Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlül-İlbâs 'amme'stehere mine'l-eğâdîs 'alâ elsineti'n-nâs*, thk. Ahmed b. Yûsuf b. Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2000), 1/228.

⁵⁸ İbn Asâkir, Ebû'l- Kâsım, *Târîhu medîneti Dimaşk*, thk. Muhibbüddin Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrevî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995), 12/290.

⁵⁹ Buhârî, "Cenâiz", 33; Müslim, "Cenâiz", 28; Tirmizî, "Cenâiz", 23.

düzeltilmesi gerektiğini prensip olarak savunmuşlardır. Ancak hangi lahnın ne şekilde düzeltileceği konusunda farklı görüşler öne sürmüşlerdir.

Bazıları açık ve net bir şekilde olması durumunda lahnın düzeltilmesini gerekli görüp, basit bir lahnın düzeltilmesini ise gerekli görmeyenler. Şa'bî⁶⁰ ve Ahmed b. Hanbel bu görüştedir. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (öl. 290/903), babasının aşırı bir lahna rastladığında onu düzelttiğini, basit bir lahna ise “Şeyh böyle söyledi!” diyerek olduğu gibi bıraktığını nakletmiştir.⁶¹ Hatîb el-Bağdâdî (öl. 463/1071) manaya aykırı olmasa da açık ve net bir şekilde bilinen lahnın değiştirilmesini tercih ederken, manaya muhalif olan lahnın düzeltilmesinin vacip olduğunu savunmuş ve şöyle bir örnek vermiştir. Şayet muhaddis لَا يُؤْمُّ الْمُسَافِرَ الْمَقِيمُ diyerek الْمُسَافِرَ kelimesini fethalı, الْمَقِيمُ kelimesini de zammeli nakletmiş olsa “Mukim, misafire imam olamaz” şeklinde, manayı ihlal eden durumlar rivayetin lafzına itibar edilmez.⁶²

Nesâî (öl. 303/915) gibi bazıları da Kureyş lehçesi olmasa da Arapların kelimelerinde olan bir şeyin değiştirilemeyeceğini, çünkü Hz. Peygamber’in, insanlara kendi dillerine göre konuştuğunu belirtmiştir.⁶³ Mesela, Yemende bir kabile olan Eş‘ariler’in lehçesinde ل/lam, م/mime dönüştürülerek kullanıldığı için Hz. Peygamber onlara لَيْسَ مِنَ الْبَيْتِ الصِّيَامِ فِي فِي امِّ سَفَرٍ ، امِّ صِيَامٍ ، فِي امِّ سَفَرٍ şeklinde⁶⁴ onların lehçesine uygun hitap etmiştir. Birçok ilim adamının Arapça açısından uygun görmediği ve bu sebeple değiştirdiği şeyin aslında sahih bir anlamının bulunduğu görülmüştür. Bu da Arap lehçelerinin çokluğundan kaynaklanmaktadır. Mesela, إِذَا كَبُرَ وَلَدَكَ /وَإِخِيه “Çocuğun büyüdüğünde ona kardeş ol”, rivayetindeki إِخِيه kelimesinin lahn/hatalı bir kullanım olduğu, doğrusunun وَإِخِيه şeklinde olması gerektiği söylenmişse de Aclûnî (öl. 1162/1749), إِخِيه şeklinde illet harfinin düşürülmeden kullanılmasının geçerli bir lehçe olduğuna dair görüşlerin dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir.⁶⁵ Âlimler arasında kitapları düzeltmeye çalışanlar da olmuştur. Bunlardan biri de Ebü'l-Velîd el-Vakkaşî’dir (öl. 489/1096). Derin anlayışı, keskin zekâsı ve meselelere olan vukufiyeti sebebiyle çokça düzeltme yapmış, ancak bir kısmında da yanlışlığa düşmüştür.⁶⁶

Bazıları ise düzeltmenin metin üzerinde değil, sahifenin kenarlarına not düşülerek yapılması gerektiğini savunmuşlardır. İbn Fâris (öl. 395/1004), İbn Mâce’nin (öl. 273/887) râvilerinden biri olan ve kendisinden Halîl b. Ahmed’in (öl. 175/791) *Kitâbü'l-‘Ayn* adlı eserini okuduğu hocası Ebü'l-Hasan Ali b. İbrahim el-Kattân’ın lahn/dil kusuru bulunan rivayeti duyduğu gibi yazıp, kitabın hâşiyesinde hadisi sema ettiği gibi yazdığını, ancak

⁶⁰ Kādî İyâz, *İkmâlü'l-Mu‘lim bi-fevâ‘idi Müslim*, thk. Yahyâ İsmâil (Mısır: Dârü'l-Vefâ, 1998), 1/226.

⁶¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 1/419.

⁶² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 1/419; Hatice bnt. Osmân, *İşkâliyyetü'l-lahni fi rivâyeti'l-hadîs*, 83-84.

⁶³ İbn Battâl el-Kurtubî, *Şerhu Şahîhi'l-Buĥârî*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 1/186.

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, 39/84-85. İbn Hacer, Eş‘ariler’in lehçesine uygun olarak Resûlullah’ın (s.a.v.) böyle bir hitapta bulunmasını mümkün görmeye birlikte, bu üslubun, rivayeti nakleden ve bu lehçeyi konuşan Ka'b b. Âsim el-Eş‘arî’den ve sonrakilerin de ondan duydukları gibi nakletmelerinden kaynaklanmasını daha muhtemel görmektedir. İbn Hacer el-Askalânî, *Telĥîşü'l-ĥabîr fi tahricieĥâdîsi'r-Râfi‘iyyi'l-kebir*, thk. Muhammed es-Sânî b. Ömer b. Mûsâ (b.y: Dâru Advâ-i's-Selef, 2007), 3/1452.

⁶⁵ Aclûnî, *Keşfü'l-ĥafâ'*, 1/108.

⁶⁶ İbnü's-Salâh, *Ma'rifetü enva'î'ulûmü'l-ĥadîs*, 329.

doğrusu budur, şeklinde notlar düştüğünü belirtmiştir. İbn Fâris bu konuda bundan daha güzel bir uygulama duymadığını eklemiştir.⁶⁷ İbnü's-Salâh (öl. 643/1245) da böyle bir durumda hatalı ifadenin üzerine tazbîb⁶⁸ işareti koyup doğrusunu sayfa kenarına kaydetmenin en isabetli uygulama olduğunu belirtmiştir.⁶⁹ Bu uygulamanın hatalı olmadığı halde, hatalı olduğu zannıyla metinlerde yapılması muhtemel tahriflerin önüne geçilmesi bakımından daha isabetli olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü rivayetlerdeki bazı ifadelerin hatalı olduğu düşünülerek değiştirilmesine teşebbüs edilmiştir. İbn Vaddâh el-Kurtubî'nin (öl. 287/900) *el-Muvatta'*da geçen bir rivayet üzerinde yaptığı düzeltme buna örnektir.

أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّعْدَيْنِ أَنْ يَبِيعَا آيَةَ مِنَ الْمَغَانِمِ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ فِضَّةٍ.

“Resûlullah (s.a.v.) iki Sa'd'a (Sa'd b. Ebû Vakkâs ve Sa 'd b. Ubâde'ye) ganimet olarak ele geçirilen mallardan altın veya gümüş kapları satmalarını emretti.”⁷⁰ İbn Vaddâh, bu rivayetteki السَّعْدَيْنِ / İki Sa'd (Sa'd b. Ebû Vakkâs ile Sa 'd b. Ubâde) ifadesini السَّعْدَيْنِ şeklinde düzeltmeye kalkışarak hata yapmıştır.⁷¹

Lahn bulunan rivayet, eğer şifahi rivayet ediliyorsa önce onun doğru şekli okunmalı sonra ravi kendisine hangi hocadan nasıl bir hata ile nakledildiğini belirtmelidir. Tam tersine önce kendisine ulaşan hatalı şeklini, sonra da doğrusunu okuması gerektiğini daha münasip görenler de vardır.⁷²

3. Hadislerdeki Lahn/Dilbilgisi Kusurlarının Hadislerin Sıhhatine Etkisi

Dil hataları hadislerin yanlış anlaşılmasına ve hatalı hükümler çıkarılmasına sebep olabilir. Hattâbî (öl. 388/998) bu durumu şöyle örneklendirmektedir.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اخْتَجَّ آدَمُ وَمُوسَى، فَقَالَ لَهُ مُوسَى: أَنْتَ آدَمُ الَّذِي أَخْرَجْتَك خَطِيئَتِكَ مِنَ الْجَنَّةِ، فَقَالَ لَهُ آدَمُ: أَنْتَ مُوسَى الَّذِي اصْطَفَاكَ اللَّهُ بِرِسَالَاتِهِ وَبِكَلَامِهِ، ثُمَّ تَلَّوْنِي عَلَى أَمْرِ قَدِيرٍ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ أُخْلَقَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى»

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Âdem ile Mûsâ tartıştı, Mûsâ: Sen işlediğin günahla insanları cennetten çıkardın ve onları mutsuz ettin, dedi. Âdem de Mûsâ'ya: Sende Allah'ın, 'risalet vermek ve kelamına mazhar kılmak suretiyle seçkin kıldığı' biri olduğun halde, daha ben yaratılmadan Allah'ın (c.c.) benim için takdir ettiği bir şeyden dolayı beni ayıplıyor musun? diye karşılık verdi. Böylece Âdem, Mûsâ'yı susturdu.”⁷³ Hattâbî bu rivayette geçen اخْتَجَّ آدَمُ وَمُوسَى ifadesindeki آدَمُ kelimesinin mansûb, مُوسَى kelimesinin ise merfû okunması halinde anlamın bozulacağını ve

⁶⁷ Sehâvî, Şemseddin, *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l-'Irâkî*, thk. Abdülkerim b. Abdullah el-Hudayr & Muhammed b. Abdullah el-Fuhayd (Riyad: Mektebetü Dârü'l-Minhâc, 2015), 3/159-160.

⁶⁸ İbnü's-Salâh, *Ma'rifetü enva'i'ulûmü'l-hadîs*, 328.

⁶⁹ Nüshaların karşılaştırılması ve tashihi ile ilgili kurallar için bk. Salahattin Polat, *Metin Tenkidi*, (İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 94-98.

⁷⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 28.

⁷¹ Kâdî İyâz, *Meşâriku'l-envâr'alâ şihâhi'l-âsâr* (b.y.: el-Mektebetü'l-'Atîka ve Dârü't-türâs, ts.), 2/236.

⁷² M. Yaşar Kandemir, “Lahn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/57.

⁷³ Buhârî, “Kader”, 11.

bu da kaderin inkâr edilmesi sonucunu doğuracağını⁷⁴ belirtmiştir. İbnü's-Salâh'ın (öl. 643/1245) verdiği bir başka farazî örnek de şöyledir. Hz. Peygamber'in الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ / "Hayâ imandandır"⁷⁵ hadisini, الْحَيَا مِنَ الْإِيمَانِ şeklinde nakletmek, lahndır ve manayı ihlal eden bir durumdur. Zira الْحَيَاءُ kelimesi, utanma duygusu anlamına gelirken الْحَيَا kelimesi yağmur ve bereket anlamına gelmektedir.⁷⁶ Bu sebeple muhaddisler, hadislerde bulunan müşkil lafızların yanlış anlaşılması için eserler kaleme almışlardır.⁷⁷ Kaldı ki hatalı rivayet olmadan bile i'rab ihtilafları doğmuş ve bunlar fikhî hükümlere de yansımıştır. Mesela, ذَكَاءُ الْجَنِينِ ذَكَاءُ أُمِّهِ "Ceninin kesimi, annesinin kesimidir."⁷⁸ Yani hayvanı kesmekle yavrusu da kesilmiş sayılır. Bu rivayet ذَكَاءُ أُمِّهِ şeklinde merfû okunduğu gibi, ذَكَاءُ أُمِّهِ şeklinde mansub da okunmuştur. Merfû okuyanlar mübtedanın haberi yaparak yukarıdaki anlamı vermişlerdir. Mansub okuyanlar ise ذَكَاءُ الْجَنِينِ كَذَكَاءِ أُمِّهِ şeklinde bir takdir yapmışlar, harfi cer hafzedilince de mansub olmuştur.⁷⁹ Bu okuyuşa göre ise anlam, "Ceninin kesimi, annesinin kesimi gibidir" şeklindedir. Yani cenin, annesi nasıl boğazlanıyorsa öyle boğazlanmalıdır.

Özellikle hadis kitabının başladığı dönemde yazının gelişmemiş olması, yazı malzemesinin yetersizliği, telaffuz hataları, yazım hataları ve mana ile rivayet gibi durumların da etkisiyle lahn diye ifade edilen nahiv/dilbilgisi kurallarına aykırı rivayetler artmaya başlamıştır. Ancak bu durum rivayetlerin sıhhatini etkilemiş midir? veya sadece lahn bulunduğu gerekçesiyle hadislerin sahih olmadığına hükmedilmiş midir? sorularına cevap aramak üzere hadisçilerin lahn bulunduğunu ifade ettikleri aşağıdaki bazı rivayetler örnek olarak değerlendirilecektir.

النَّاسُ كُلُّهُمْ مَوْتَى إِلَّا الْعَالِمُونَ، وَالْعَالِمُونَ كُلُّهُمْ هَلَكَى إِلَّا الْعَامِلُونَ، وَالْعَامِلُونَ كُلُّهُمْ غَرْقَى إِلَّا الْمُخْلِصُونَ، وَالْمُخْلِصُونَ عَلَى خَطَرٍ عَظِيمٍ.

"Âlimler hariç insanların hepsi ölüdür. İlimle amel edenler dışında da âlimlerin hepsi helak olmuştur. Samimi olanlar müstesna ilimleriyle amel edenlerin de hepsi boğulmuştur. Samimi olanlar da büyük bir tehlike içindedir."⁸⁰

Sâgânî, bu rivayeti Resûlullah'a (s.a.v.) yapılmış bir iftira olarak kabul etmekte ve rivayette lahn bulunduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü الْعَالِمُونَ، الْعَامِلُونَ، الْمُخْلِصُونَ kelimelerinin, i'rab bakımından الْعَالِمِينَ وَالْعَامِلِينَ وَالْمُخْلِصِينَ şeklinde kullanılması gerektiğini

⁷⁴ Hattâbî, *Ğarîbü'l-ğadîs*, 1/57.

⁷⁵ Müslim, "İmân", 59.

⁷⁶ İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, *ŞıyânetüŞaḥîhi Müslim mine'l-iḥlâlîve'l-ğalaṭ ve himâyetühû mine'l-isḳâtive's-saḳaṭ*, thk. Muvaḳḳaf b. Abdullah b. Abdülkâdir (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988), 197; Cevherî, *Tâcû'l-luğâ*, 6/2324.

⁷⁷ Ebü'l-Bekâ el-Ukberî'nin (öl. 616/1219) *İ'râbü'l-ğadîsi'n-nebevî*, İbn Mâlik et-Tâî'nin (öl. 672/1274) *Şevâhidü't-tavzîḥ ve't-taḫḫîḥ li-müşkilâti'l-Câmi'i's-şahîḥ* ve Süyûtî'nin (öl. 911/1505) *Uḳûdü'z-zeberced fi i'râbi'l-ğadîs* adlı eserleri bu konuda yapılan en önemli çalışmalardır.

⁷⁸ Tirmizî, "Et'ime", 2; Ebû Dâvûd, "Edâhî", 18.

⁷⁹ Tîbî, *el-Kâşif 'anḥakâ'iki's-sünen*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Mekke & Riyad: Mektebetü Nazzâr Mustafa el-Bâz, 1997), 9/2812. ذَكَاءُ الْجَنِينِ كَذَكَاءِ أُمِّهِ şeklindeki takdiri lahn olarak görenler de vardır bk. İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrû'l-münîr fi tahricieḥâdîsi's-Şerḫi'l-kebîr*, thk. Mustafa Ebü'l-Ğayt vd. (Riyad: Dâru'l-Hicre, 2004), 9/402.

⁸⁰ Sâgânî, *el-Mevzû'ât*, 38.

belirtmiştir.⁸¹Sâgânî, rivayetin iftira olduğuna dair lahtan başka bir gerekçe göstermemiş, ancak rivayetin yalnızca i'rab hatası nedeniyle Hz. Peygamber'e yapılan bir iftira olduğunu da sarahaten belirtmemiştir. Aclûnî, bu kullanımın Sâgânî'nin iddia ettiği gibi hatalı olmadığını, bazı Arap lehçelerinde mücep/olumlu istisnanın, bedel olarak kullanıldığının bilindiğini "فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا" / "Çöllerinden pek azı hariç, hepsi ondan içtiler"⁸² ayetinin buna örnek olduğunu ifade etmiştir.⁸³ Zemahşerî (öl. 538/1144) ise, Übey b. Kâ'b (öl. 33/654 [?]) ve A'meş'in (öl. 148/765) bu ayeti "فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا" şeklinde okuduğunu, bunun Araplar'ın manaya odaklanmasının bir sonucu olduğunu söyledikten sonra "فَلَمْ يُطِيعُوهُ إِلَّا قَلِيلًا" / "Onlardan sadece birkaçı ona itaat etmişti" şeklinde bir takdir yapmıştır.⁸⁴Bu takdir ile cümle olumsuz olunca müstesnanın merfû olarak gelmesi de caiz olmuş olmaktadır. Bu değerlendirmelerden anlaşıldığına göre yukarıda geçen ifadeleri merfû veya mansup okumanın gerekçeleri bulunmaktadır. Bu nedenle ifadelerde i'rab hatası mevcut olduğu iddiasıyla rivayetin mevzû olduğunu savunmak isabetli görünmemektedir. Nitekim Elbânî, bu rivayetin Zünnûn el-Mısırî (öl. 245/859) ve Sehl et-Tüsterî'den (öl. 283/896) nakledilen sözlere benzediğini, daha sonra bazı sûfiler tarafından Hz. Peygamber'e ref' edildiğini düşünmektedir.⁸⁵

"لا تُسَيِّدُونِي فِي الصَّلَاةِ" / "Beni namazda seyyid/efendi kelimesiyle anmayın"⁸⁶ hadisinin uydurma olduğunu söyleyenler, bu rivayette lahn bulunduğunu çünkü doğru kullanımın "لَا تُسَوِّدُونِي فِي الصَّلَاةِ" şeklinde olması gerektiğini belirtmişlerdir.⁸⁷Rivayetin dil açısından doğru olmamasının yanı sıra bu konuda Resûlullah'tan (s.a.v.) açık bir nehiy gelmediğini söyleyen Elbânî, tam aksine Hz. Peygamber'in "سيد البشر" / "Beşerin efendisi", "سيد الناس يوم القيامة" / "Kıyamet gününde insanların efendisi" gibi ifadelerle kendisini vasıflamasını rivayetin mevzû olmasının gerekçeleri arasında saymıştır.⁸⁸ Böylece rivayetin tek probleminin dilbilgisi kusuru olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, kaynaklarda lahn olarak değerlendirilen bu hata, bir sarf kusuru olmasına rağmen, lahn olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple lahnın sadece bir i'rab hatası değil, dilbilgisi hatası olarak değerlendirilmesi gerektiğinin örneklerinden biri olduğu görülmektedir. Benzer bir örnek olarak şu rivayeti zikretmek mümkündür. Nadr b. Şümeyl (öl. 204/820)⁸⁹ halife Me'mûn'un (öl. 218/833) yanına girdiğinde halife "إِذَا تَزَوَّجَ الرَّجُلُ الْمَرْأَةَ لِدِينِهَا وَجَمَالِهَا كَانَ فِيهَا سَدَادٌ مِنْ عَوَزٍ" / "Bir erkek, bir kadınla evlenirken o kadını dini ve güzelliği için tercih ederse fakirlikten korunur" şeklinde bir hadis nakletmiş ve hadiste

⁸¹ Sâgânî, *el-Mevzû'ât*, 39.

⁸² el-Bakara 2/249.

⁸³ Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'*, 2/378.

⁸⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gâvâmi'it-tenzil ve 'uyûni'l-e'kâvîl fi vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 1986), 1/295.

⁸⁵ Nâsîrüddin el-Elbânî, *Silsiletü'l-e'hadîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eşeruhe's-seyyi'üfi'l-ümme* (Riyad: Dârü'l-Maârif, 1992), 1/174.

⁸⁶ Sehâvî, *el-Makâşidü'l-hasene fi beyâni keşrin mine'l-e'hadîsi'l-müştehire 'ale'l-elsine*, thk. Muhammed Osman el-Hušt (Beyrut: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, 1985), 720; Alî el-Kârî, *el-Maşnû' fi ma'rifeti'l-ḥadîsi'l-mevzû'*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1978), 206.

⁸⁷ Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr şerhu Tenvîrü'l-ebşâr*, thk. Abdülmünim Halil İbrahim (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-İlmiyye, 2002), 71; Aclûnî, bunun avam tarafından yapılan bir lahn olduğunu bildirmektedir. Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'*, 2/436.

⁸⁸ Elbânî, *Tefrîğ "Eşritetün mütefriketün"*, 57.

⁸⁹ Arap sözlük yazarı ve hadis âlimi olan Nadr b. Şümeyl, tebeu't-tâbi'ndendir.

geçe سَدَاد kelimesini fethalı okumuştur. Bunun üzerine Nadr, bu kelimenin doğru okunuşunun سِدَاد şeklinde kesralı olması gerektiğini, سَدَاد şeklinde okumanın lahn olduğunu söyleyince, Me'mûn iki okuyuş arasındaki farkın ne olduğunu sormuş, Nadr ise, سَدَاد şeklinde fethalı okuyuşun doğru yolda yürümek anlamına geldiğini, سِدَاد şeklinde okunduğunda ise bir şeyi kapatmak veya gidermek anlamlarına geldiğini söylemiştir.⁹⁰

Kaynaklarda i'rab hatasından kaynaklanan bir lahn örneği de Ahmed b. Hanbel'in, Abdullah b. Ömer'den naklettiği şu rivayettir.

خَيْرُتْ بَيْنَ الشَّفَاعَةِ، أَوْ يَدْخُلُ نِصْفُ أُمَّتِي الْجَنَّةَ، فَأَخْتَرْتُ الشَّفَاعَةَ؛ لِأَنَّهَا أَعَمُّ وَأَكْفَى، أَتَرَوْنَهَا لِلْمُنْتَقِينَ؟ لَا، وَلَكِنَّهَا لِلْمُنْتَلَوِينَ، الْخَطَاؤُونَ، قَالَ زِيَادٌ: أَمَا إِنَّهَا لَخُنٌّ، وَلَكِنْ هَكَذَا حَدَّثَنَا الَّذِي حَدَّثَنَا.

“Şefaati etme ve ümmetimin yarısının cennete sokulması arasında muhayyer bırakıldım. Ben de şefaati seçtim. Çünkü böylesi daha genel ve daha kapsamlıdır. Sizce şefaati günaha bulaşmamış kimseler için midir? Hayır; o, günaha bulaşmış olan günahkârlar içindir.” Ziyâd, burada lahn vardır. Ancak bize rivayet eden böyle rivayet etti,⁹¹ demiştir. Burada الْخَطَاؤُونَ kelimesi, لِلْمُنْتَلَوِينَ kelimesinden bedel veya sıfat olarak الْخَطَاؤُونَ şeklinde mecrur olması gerekirken, merfu olarak gelmesini Ziyâd lahn olarak yorumlamıştır. Ancak bunun lahn olmadığını, sahih ve fasih bir kullanım olduğunu ifade eden Ahmed Muhammed Şakir (öl.1958), burada mübtedanın hafzedildiğini savunarak الْخَطَاؤُونَ şeklinde bir takdir yapmıştır.⁹² Bu rivayet dilbilgisi hatasından dolayı değil, İbn Ömer'den rivayet eden tabînin müphem olmasından dolayı zayıf kabul edilmiştir.⁹³ Yanlış okumaktan kaynaklanan i'rab hatalarından birinde Câbir b. Abdullah'tan şöyle nakledilmiştir.

“Übey, Hendek Savaşında kolundaki atardamardan bir ok isabet almış, Hz. Peygamber ona dağlama yapmıştı.”⁹⁴ Rivayette geçen أُبَيُّ ismi, أُبَى şeklinde okunmuşsa da bu yanlıştır. Zira bu durumda ok isabet alan kişinin Câbir'in babası Abdullah b. Amr el-Ensârî (öl. 78/697) olması gerekirdi. Hâlbuki Abdullah, Uhud Savaşında ilk şehid düşen sahâbî idi.⁹⁵ Bunun yanlışı olduğunu destekleyen başka bir hadiste Câbir şöyle demiştir:

عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى ابْنِ كَعْبٍ طَبِيبًا، فَقَطَعَ مِنْهُ عِرْقًا، ثُمَّ كَوَاهُ /“Resûlullah (s.a.v.) Übey b. Ka'b'a bir doktor gönderdi. O da onun bir damarını kestikten sonra onun üzerine dağladı.”⁹⁶

Sonuç

Hadislerde lahnın/dilbilgisi kusurlarının mevcudiyeti inkâr edilemez bir durumdur. Ancak bunlar, Resûlullah'tan (s.a.v.) bize ulaşan toplam rivayetler arasında oldukça az bir

⁹⁰ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugât* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996), 2/428.

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/72.

⁹² Ahmed b. Hanbel, (Muhakkikin notu), 5/72.

⁹³ Ahmed b. Abdurrahman es-Sââtî, *el-Fethu'r-rabbânî* (b.y.: Dâru'lhyâ-i't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 24/118.

⁹⁴ Müslim, “Selâm”, 74.

⁹⁵ Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim*, 7/121; Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şaḥîhi Müslim b. Ḥaccâc* (Beyrut: Dâru İhyâ-i Türâsi'l-Arabî, 1972), 14/197.

⁹⁶ Müslim, “Selâm”, 73.

yer tutmaktadır. Hadis âlimleri de bu hataları tespit etmiş ve gerekli uyarılarda bulunmuşlardır. Muhaddisler, Hz. Peygamber'in insanların en fasihi olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. Bu sebeple ondan lahnın meydana gelmediğini savunmuşlardır. Genel kabule göre, tabiîn dönemine kadar örneklerine nadiren rastlansa da tabiînden sonra dilbilgisi kusurları yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Hadisçilere göre lahn, pelteklik ve hadis hocasının hızlı okumasından dolayı hadis talebesinin lafızları tam anlamamasından kaynaklanan ikincil derece sebepler dışında temelde Arapça bilmemek ve tashîften kaynaklanmaktadır. Hadisçiler bu sebeple, ilk dönemlerde Arapça bilmekten kastettikleri, nahiv ilmini öğrenmeyi hadis usûlü ve ıstılahlarını öğrenmeden önce hadis talebesi için elzem görmüşlerdir. Hadislerdeki dilbilgisi kusurlarının ortaya çıkmasında diğer bir etken olan tashîf, çoğunlukla hadis hocasından semâ etmeden veya ona arz etmeden doğrudan sahifelerden rivayet edenlerden kaynaklanmıştır. Bu kişilere sahâfî adını veren muhaddisler, onlardan hadis rivayet etmekten sakındırmışlar, tashîfleri tespit etmeye çalışmışlar ve bu konuda müstakil eserler kaleme almışlardır. Hadislerin işitildiği şekilde sonraki nesillere aktarılabilmesi için çaba sarf eden muhaddisler, öncelikle hadisleri senetleri ile birlikte ezberlemiş ve rical tenkidine önem vermişlerdir. Yazılı eserlerin aktarılmasında hataya düşülmemesi için bir takım ölçüler koyan muhaddisler, kitaptan rivayette bulunmayı, hocanın asıl nüshasıyla karşılaştırma şartıyla caiz görmüşlerdir. Hadisçiler, telif ettikleri eserlerini dönemin âlimlerine takdim ederek onların görüşlerini almışlar ve hatalarının tashih edilmesini istemişlerdir. Mana ile rivayeti de belli şartlarla caiz gören hadisçilerin, hadis lafızlarının mümkün olduğu kadar doğru bir şekilde nakledilmesi için titizlik gösterdikleri görülmektedir.

Muhaddisler lahn konusunda çeşitli tedbirler olsa da yine de Kâsım b. Muhammed, Nâfi' Mevlâ İbn Ömer, İyâs b. Muâviye, Sâbit el-Bünânî ve Evzâî gibi birçok ünlü muhaddisin lahn yaptıkları tespit edilmiştir. Ancak bu kişiler sika, hüccet ve sadûk gibi lafızlarla ta'dil edilmiştir. Çünkü muhaddisler, ravide lahn bulunmamasını ravinin zabtını kuvvetlendiren bir husus olarak kabul etmekle birlikte, lahnın mevcudiyetinin ravinin adaletine zarar vermediğine hükmetmişlerdir. Bu sebeple dilbilgisi kusuru yaptığı bilinen raviler, aynı zamanda sika kabul edilmiştir.

Lahn bulunan rivayetin düzeltilip düzeltilemeyeceği konusunda farklı görüşler ileri süren muhaddisler, çoğunlukla lahn/dilbilgisi kusuru bulunan rivayetin düzeltilmesini savunmuştur. Bunun yanı sıra hadislerin Hz. Peygamber'den duyulduğu lafızlarla rivayet edilmesini zaruri gören ve ravilerin yaptığı lahn/dilbilgisi kusurlarının düzeltilmesini doğru bulmayanlar olduğu gibi lahn bulunan rivayetin düzeltilmesini doğru bulmamanın yanı sıra böyle bir rivayetin herhangi bir şekilde nakledilmesini uygun görmeyenler de olmuştur.

Lehçe farklılıklarından kaynaklanan değişik kullanımların lahn/dilbilgisi kusuru sayılmaması, özellikle de i'rab hatası şeklinde gerçekleştiği iddia edilen dilbilgisi kusurlarının farklı yorumlarının bulunması sebebiyle, lahn olduğu varsayılan rivayetin sadece bu nedenle zayıf veya uydurma olduğunu iddia etmek isabetli görünmemektedir. Nitekim dilbilgisi hatası bulunan rivayetlerin zayıf sayılmalarının esas itibarı ile başka

gerekçeleri olduğu da görölmüştür. Hatîb el-Bağdâdî ve İbnü's-Salâh, manayı bozacak ölçüde ifade bozukluklarının lafzına itibar edilemeyeceğine dikkat çekerken farazî örnekler vermeleri de bu düşüncemizi desteklemektedir.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-ḥafâ' ve müzîlül-ilbâs'amme'stehere mine'l-eḥâdîs 'alâ elsineti'n-nâs*. thk. Ahmed b. Yûsuf b. Hindâvî. 2 cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye. 1. Basım. 2000.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 45 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2001.
- Alî el-Kârî. *el-Maşnû' fî ma'rifeti'l-ḥadîsi'l-mevzû'*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle. 2. Basım. 1978.
- Askerî, Hasan b. Abdullah. *Taşhîfâtü'l-muhaddîsin*. thk. Mahmûd Ahmed. 2 cilt. Kahire: el-Matbaâtü'l-Arabiyye'l-Hadîse. 1. Basım. 1982.
- Askerî, Ebû Hilâl. *el-Furûku'l-lugaviyye*. thk. Muhammed İbrâhîm Selîm. Kahire: Dârü'l-İlm ve's-Sekâfeti. 1997.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: Hadisevi, 1. Basım. 2006.
- Aydınlı, Abdullah. "Ashâb-ı ahru". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/465. İstanbul: TDV Yayınları. 1991.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's şaḥîḥ*. 8 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları. 2. Basım. 1992.
- Câhiz. *el-Meḥâsinve'l-azdâd*. Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl. 1. Basım. 2002.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *Tâcül-luġa ve şihâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 cilt. Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-Melâyin, 4. Basım. 1987.
- Doğanay, Süleyman. *Hadis Rivayetinde Râvi Tasarrufları ve Doğurduğu Problemler*. İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009.
- Ebû Ca'fer, en-Nehhâs. *Umdeti'l-küttâb*. thk. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî. Beyrut: Dâru İbn Hazm. 1. Basım. 2004.
- Ebû Dâvûd, es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. 5 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları. 2. Basım. 1992.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm. *Ġarîbü'l-ḥadîs*. thk. Muhammed Abdülmûid Han. 4 cilt. Haydarâbâd: Matbaâtü Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye. 1. Basım. 1964.
- Ebû'l-Kâsım, ez-Zeccâcî. *el-İzâḥ fî 'ileli'n-naḥv*. thk. Mâzin el-Mübârek. Beyrut: Dârü'n-Nefâis. 5. Basım. 1986.
- Ebû't-Tayyib el-Lugavî. *Merâtibü'n-naḥviyyîn*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm. Kahire: el-Mektebetü'l-Asriyye. 2009.
- Efendioġlu, Mehmet. "Musahhaf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/229-230. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Elbânî, Nâsirüddin. *Silsiletü'l-eḥâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eşeruhe's-seyyi'üfi'l-ümme*. 14 cilt. Riyad: Dârü'l-Maârif. 1. Basım. 1992.
- Hâkim en-Nisâbûrî. *Ma'rifetü 'ulûmi'l-ḥadîs*. thk. Seyyid Muazzam Hüseyin. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye. 2. Basım. 1977.
- Hâkim en-Nisâbûrî. *el-Müstedrek 'ale's-Şaḥîḥayn*. 5 cilt. thk. Ebû Abdurrahmân Mukbil b. Hâdî el-Vâdî'î. Kahire: Dârü'l-Haremeyn, 1997.
- Halîlî, Ebû Ya'lâ. *el-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'i'l-ḥadîs*. thk. Muhammed Saîd b. Ömer İdrîs. 3 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım. 1989.
- Haskefî. *ed-Dürrül-muḥtâr şerhu Tenvîrül-ebşâr*. thk. Abdülmünim Halil İbrahim Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye. 2002.
- Hatîb el-Baġdâdî. *el-Câmi' li-aḥlâkı'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*. thk. Mahmûd et- Tahnân. 2 cilt. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, ts.
- Hatîb el-Baġdâdî. *el-Kifâye fî ma'rifeti usûli ilmi'r-rivâye*. thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl. 2 cilt. Dammâm: Dâru İbni'l-Cevzî. 1. Basım. 2011.

- Hatice bnt. Osmân, b. Muallim Yûsuf el-Abbâsî. *İşkâliyyetü'l-lahni fî rivâyeti'l-hadîsi'n-nebevî's-şerîf*. Mekke: Cami'atü'l-Ümmü'l-Kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Hattâbî. *Ġarîbü'l-hadîs*. thk. Abdülkerîm İbrâhim el-Azbâvî. 3 cilt. Dimaşk: Dârü'l-Fikr. 1982.
- İbn Abdülber, en-Nemerî. *et-Temhîd li mâfi'l-Muvaţta'mine'l-me'ânive'l-esânîd*. thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî & Muhammed Abdülkebîr el-Bekrî. 24 cilt. Fas: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1967.
- İbn Abdülber, en-Nemerî. *Câmi'ubeyânî'l-'ilm ve fazlihî*. thk. Ebü'l-Eşbâl ez- Züheyrî. 2 cilt. Riyad: Dârülbni'l-Cevzî. 1. Basım. 1994.
- İbn Asâkir, Ebü'l- Kâsım. *Târîhu medîneti Dimaşk*. thk. MuhibbüddinEbû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrevî. 70 cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr. 1995.
- İbn Battâl, el-Kurtubî. *Şerhu Şahîhi'l-Buhârî*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim. 10 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd. 2. Basım. 2003.
- İbn Cinnî. *el-Haşâ'îş*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. 3 cilt. Kahire: Âlemü'l-Kütüb. 1952-1956.
- İbn Dakikül'îd. *el-İktirâh fî beyânî'l-iştîlâh*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye. ts.
- İbn Düreyd. *Cemheretü'l-luġa*. thk. Remzî Münîr Ba'lebekkî. 3 cilt. Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn. 1. Basım. 1987.
- İbn Fâris. *Mu'cemü mekâyisi'l-luġa*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 6 cilt. y.y: Dârü'l-Fikr. 1979.
- İbn Hacer, el-Askalânî. *Hedyü's-sârî*, thk. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz&Muhammed FuâdAbdülbâkî. Kahire, Dârü'l-Hadîs 1. Basım. 1998.
- İbn Hacer, el-Askalânî. *Telhîşü'l-habîr fî tahrîci eġâdîsi'r-Râfi'iyi'l-kebîr*. thk. Muhammed es-Sânî b. Ömer b. Mûsâ. 7 cilt. y.y: Dâru Advâ-i's-Selef. 1. Basım. 2007.
- İbnü'l-Esrî, Mecdüddin. *en-Nihâye fî ġarîbi'l-hadîs ve'l-eşer*. thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî&Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. 5 cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye.1979.
- İbnü'l-Mülakkın. *el-Bedrü'l-münîr fî tahrîc eġâdîsi's-Şerhi'l-kebîr*. thk. Mustafa Ebü'l-Ġayt vd. 9 cilt. Riyad: Dârü'l-Hicre, 1. Basım. 2004.
- İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî. *Ma'rifetü enva'i 'ulûmü'l-hadîs*. thk. Abdüllatîf el-Hümeym &MâhirYâsin el-Fahl. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye. 1. Basım. 2002.
- İbnü's-Salâh, eş-Şehrezûrî. *Şiyânetü Şahîhi Müslim mine'l-iġlâli ve'l-ġalaţ ve himâyetühü mine'l-işkâtive's-saġaţ*. thk. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî. 2. Basım. 1988.
- Kâdî İyâz. *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâ'idi Müslim*. thk. Yahyâ İsmâil. 8 cilt. Mısır: Dârü'l-Vefâ. 1. Basım. 1998.
- Kâdî İyâz. *Meşâriku'l-envâr 'alâ şihâhi'l-âşâr*. 2 cilt. y.y.: el-Mektebetü'l-'tîka ve Dârü't-Türâs, ts.
- Kandemir, M. Yaşar. "Lahn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.27/57 Ankara: TDV Yayınları. 2003.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvaţta'*. 2 cilt. İstanbul: Çaġrı Yayınları.2. Basım. 1992.
- Mûsâ Şâhîn Lâşîn. *Fethü'l-mün'im şerhi Şahîhi Müslim*. 10 cilt. Kahire: Dârü's-Şürûk. 1. Basım. 2002.
- Mülfî b. Hasan, eş-Şehrî. *Laġnu'r-ruvât ve eşeruhu fî rivâyeti'l-hadîs*. Mısır: Dârü'l-Muhaddisîn. 1. Basım. 2008.
- Müslim, b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-şahîh*. 3 cilt. İstanbul: Çaġrı Yayınları, 2. Basım, 1992.
- Müslim. *Kitâbü't-Temyîz*. thk. Abdülkâdir Mustafa el-Muhammedî. Dammâm: Dâru İbn Hazm 1. Basım. 2009.
- Nevevî. *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-luġât*. 3 cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr. 1. Basım. 1996.
- Nevevî. *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. Haccâc*. 18 cilt. Beyrut: Dâru İhyâ-i Türâsi'l-Arabî, 2. Basım,1972.
- Paksoy, Kadir. "Hadiste tashîf -Lafız ve Anlam Hataları-". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/4 (Aralık 2004), 97-116.

- Polat, Salahattin. *Metin Tenkidi*. İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları. 2. Basım. 2015.
- Sââtî, Ahmed b. Abdurrahman. *el-Fetħu'r-rabbânî*. 24 cilt. y.y.: Dâru İhyâ-i't-Türâsi'l-Arâbî. 2. Basım. ts.
- Sâgânî, Radiyyüddin. *el-Mevzû'ât*. thk. Necm Abdurrahman Halef. Dımaşk: Dârü'l-Me'mûnli't-Türâs. 2. Basım. 1985.
- Sehâvî. *el-Maķâşidü'l-ħasene fî beyâni keşîrin mine'l-eħâdîsi'l-müştehire 'ale'l-elsine*. thk. Muhammed Osman el-Hušt. Beyrut: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî. 1. Basım. 1985.
- Sehâvî, Şemseddin. *Fetħu'l-muġîs bi-şerħi Elfiyyeti'l-ħadîs li'l-'Irâķî*. thk. Abdülkerim b. Abdullah el-Hudayr-Muhammed b. Abdullah el-Fuhayd. 5 cilt. Riyad: Mektebetü Dârü'l-Minhâc. 4. Basım. 2015.
- Tîbî. *el-Kâşif 'an ħaķâ'iki's-sünen*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. 13 cilt. Mekke&Riyad: Mektebetü Nazzâr Mustafa el-Bâz. 1. Basım. 1997.
- Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*. 5 cilt. İstanbul: Çaġrı Yayınları.2. Basım. 1992.
- Zemahşerî. *el-Keşşâf 'an ħaķâ'iki ġavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eķâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. 4 cilt. Beyrut: Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî. 3. Basım. 1986.
- Zürkânî, Muhammed b. Abdilbâkî. *Şerħu'z- Zürkânî 'ala Muvatta'î'l-İmâm Mâlik*. thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd. 4 cilt. Kahire: Mektebetü's-Sekâfetü'd-Diniyye. 1. Basım. 2003.